

PEDAGOGY

Ініціативність як психолого-педагогічна характеристика особистості

Агіляр Туклер В.В.

Київського університету імені Бориса Грінченка, М. Київ, Україна.

Paper received 27.01.17; Accepted for publication 05.02.17.

Анотація. В статті розкрито термінологічне тлумачення та подано характеристику базової якості особистості - ініціативності, розглянуто інтегровані складові, висвітлено погляди науковців на роль ініціативності в особистісному розвитку, проаналізовано ініціативність як цілісне утворення. Доведено, що ініціативність - одна з основних базових якостей, що посідає провідну роль у становленні особистості та сприяє розкриттю її потенційних можливостей.

Ключові слова: ініціативність, особистість, дошкільний вік, цілепокладання, винахідливість, творча активність, самостійність.

Вступ. У працях дослідників ХХ століття з'явилась думка про те, що ініціативність потрібно розглядати як цілісне утворення, окремі частини якого чітко узгоджені, доцільні та закономірні. Науковці розглядають дитину як цілісну біосоціальну істоту, в якій фізіологічний апарат тісно взаємодіє із середовищем. Вони наголошували на необхідності відмовитися від "клаптикового вивчення особистості дитини" розкрити значення різних видів діяльності в розвитку дошкільника. Відповідно до глобалізаційних змін у суспільстві та модернізації дошкільної освіти орієнтація сучасного освітнього процесу направлена на розвиток особистості та її базових якостей які відображені у низці законів та державних документах: Конституція України від 22.02.2014, Закон України "Про освіту" (1991), " Про дошкільну освіту" (2001), "Про охорону дитинства" (2001), Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (2012), Національної доктрини розвитку освіти (2002), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 (2013). В нормативних документах засвідчено, що ініціативність є однією із основних базових якостей особистості та відноситься до показників життєвої компетенції дитини.

Короткий огляд публікацій по темі. У сучасних роботах психологів підкреслюється думка про те, що дитина дошкільного віку має свої особливості в розвитку та становленні особистості. Розвиток психічних процесів має характеризується специфічністю і саме цим пояснюється особлива емоційність, щирість, відвертість поведінки дитини. Г. Кравцов, С. Моложавий, Є. Тихеева, С. Шатський вказують, на своєрідність дошкільного періоду розвитку та закликають дорослих не руйнувати цілісність особистості. Серед інших базових якостей ініціативність посідає особливе місце і однозначно вимагає поглибленого вивчення.

Мета статті: полягає у характеристиці однієї із основних базових якостей особистості – ініціативності та висвітленні її як компонента самостійності, цілепокладання, винахідливості, творчої активності.

Мета конкретизується у **завданнях:**

- здійснити аналіз психолого-педагогічної літератури;
- надати визначення та охарактеризувати базову якість особистості - ініціативність;
- окреслити інтегровані складові ініціативності.

Матеріали і методи. тлумачення поняття

ініціативність у етимологічному, тлумачному, педагогічному, етичному словниках; аналіз та узагальнення психолого-педагогічної літератури — з метою з'ясування стану досліджуваної проблеми у теорії дошкільного виховання.

Результати і їх обговорення. Теоретичне дослідження якості "ініціативність" базується на вивченні доробку вітчизняних та зарубіжних фахівців з проблеми виховання базових якостей особистості. У нашому дослідженні ми керуємось розумінням того, що ініціативність є ядром особистості та важливою психологічною якістю, яка розкриває внутрішній потенціал дитини та сприяє її самоствердженню у сучасному суспільстві. Важливим для нашого дослідження є змістове тлумачення базової якості особистості – ініціативності. Етимологічний словник визначає ініціативу (лат. initium) значенням "входжу", "наставляю", "починаю" [4]. Так, у тлумачному словнику В. Даля, ініціатива – це "начинаніє", "зачинаніє", "учинаніє". [3]. У педагогічному словнику, розкрито поняття "ініціативність – як рису особистості, що характеризується спроможністю і схильністю до активних і самостійних дій" [5]. У галузі педагогіки ініціативність особистості розглядається як одна із складових гармонійного розвитку. В енциклопедичному словнику поняття "ініціативність (франц. Initiative, від латин. Initium – початок) розглядається як почин, спонукування до початку справи, спроможність висувати нові ідеї, пропозиції і самостійно діяти"[1]. Словник з етики окреслює ініціативу як "самодіяльну участь людини у різноманітних сферах соціального життя, в якій вона самостійно бере на себе вирішення якої-небудь задачі і виступає як її активний втілювач у життя", далі уточнюється, що ініціатива може виражатися у добровільній діяльності, у творчому відношенні до праці, сталим способам поведінки [8; с.106]

Аналіз значення терміну "ініціативність" у словниках, підводить нас до висновку, що проявити дану якість може лише особистість, яка має внутрішні цінності і визначає мету своєї діяльності. Розвивати дану якість, доцільно в процесі виховання, користуючись відповідними прийомами, методами та засобами. В результаті особистість системно проявляє ініціативу у своїх діях і виходить за межі "шаблонної" поведінки.

На нашу думку, ініціативність – якість особистості, що виявляється в її прагненні та вмінні ініціювати справи і вчинки, активно їх реалізовувати та залучати до цього інших. З огляду на стрімкий розвиток технологій, динамічність політичних і соціальних змін у соціумі, сучасне суспільство для свого успішного функціонування потребує ініціативних громадян, які здатні самостійно визначати і реалізовувати завдання як особистісного, так і суспільного розвитку, рухаючись за векторами моральності й загальнолюдських цінностей. Дана база якість слугує поштовхом до дій за власним бажанням у діяльності. Для дітей дошкільного віку це сюжетно-рольова гра, як провідний вид діяльності.

Дослідження науковців, вказує, що ініціативність складне утворення особистості, та розглядається як інтегрована якість особистості (П. Іванов, О. Погоніна, Н. Плотнік та ін.). О. Погоніна стверджує, що ініціативність є формою ініціативно-інтегрального утворення, яке визначає компоненти потрібнісно-мотиваційної, емоційно-вольової й інтелектуальної сфер. Автор, зазначає, що ініціативність не тільки складова особистості, а є вищим особистісним утворенням [6].

При розгляді особистості якій притаманна ініціативність, що дає змогу реалізувати себе у просторі, ми значною мірою орієнтуємося на положення концепції Т. Титаренка, який зазначає, що перетворення життєвого світу здійснюється мірою поглиблення суб'єктності, ускладнення особистісного ставлення до себе як функції ставлення до власного життя (психологічний час) і ставлення до інших людей (психологічний простір). При цьому наголошується, що залежність життя дитини хоч якоюсь мірою від самої себе є показником формування в неї гармонійної структури особистості [10].

У працях видатного психолога Л. Виготського зазначено, що у процесі розвитку свідомості удосконалюється така властивість особистості як вибірковість, яка супроводжує зростання самостійності та являється ознакою готовності дитини взяти на себе відповідальність за свої дії та вчинки. Здатність дитини робити власний вибір діяльності, ролі, партнера по спілкуванню є свідченням її впевненості в собі, ініціативності та самостійності.

В процесі особистісного становлення дитини старшого дошкільного віку відбувається розвиток психологічної якості - цілепокладання, яка на нашу думку є рушійною силою прояву ініціативності. У дослідженні Ю. Швалби, присвяченому вивченню механізмів цілепокладання, зазначено, що вихідною формою даної якості у дітей дошкільного віку є задум, який в цій якості має ряд важливих психологічних особливостей: задум, як образ уяви, що репрезентує дитині можливе майбутнє, має емоційний характер, виконує функцію регуляції та змістоутворення, узгоджується з матеріалом діяльності дитини, але не містить засобів реалізації. Задум як вихідна форма

цілепокладання є найвищою психічною функцією та забезпечує розвиток дитини як суб'єкта власної життєдіяльності, творця свого життя [11].

У дослідженні ми виходили з розуміння, що ініціативність доцільно розглядати як складову творчої активності (І. Бех, І. Біла, Л. Божович, Л. Виготський, П. Гальперін, Д. Ельконін, А. Запорожець, О. Леонтьєв, Г. Орлова, С. Рубінштейн), зокрема у проявах винахідливості. Психолог Л. Виготський визначив шляхи створення власного продукту творчості: привласнення, наслідування і творення, встановлення поетапного, поступового переходу від оволодіння створеним, його засвоєнням, відтворенням і тільки після цього створення нового, неподібного. Продукти винахідництва, результати діяльності допомагають у самоствердженні в соціумі та задовольняють внутрішню потребу у самовираженні, самореалізації. [2]

Низка дослідників відносить ініціативність до вольових властивостей особистості (І. Бех, В. Маршицька, Т. Піроженко, В. Селіванов, О. Удіна), що входять до складу самостійності. За визначенням тлумачного словника "самостійність - вольова якість особистості, яка полягає в умінні за власною ініціативою ставити перед собою цілі, без сторонньої допомоги знаходити шляхи їх досягнення й виконувати прийняті рішення" [7]; "узагальнена якість особистості, що виявляється в ініціативності, критичності, адекватній самооцінці й почутті особистої відповідальності за свою діяльність і поведінку" [9].

Таким чином, можна стверджувати, що самостійність – вольова якість особистості, яка проявляється в ініціативному, критичному, відповідальному ставленні до діяльності, креативному мисленні, оволодінні навичками розв'язання проблемних ситуацій. Усвідомлюючи інтегровану та компонентну складову такої базової якості, як ініціативність, слід використовувати в освітній діяльності сучасні методи та прийоми виховання особистості, створювати педагогічні умови для успішного розвитку психологічних якостей, атмосферу емоційного комфорту, орієнтацію педагогів-вихователів на досягнення успіху дитини у діяльності, суб'єкт-суб'єктному підході у відносинах педагогів та вихованців.

Висновок: ініціативність є цілісним утворенням особистості. Це інтегрована психологічна якість, яку можливо розглядати у складі вольових якостей, творчості, самостійності. Ініціативність визнано рушійною силою цілепокладання та винахідливості. Ця якість є основою перетворення бажань дитини у вчинки, активні дії та самореалізації у діяльності, зокрема сюжетно-рольовій грі, яка є провідною у дошкільному віці. До перспективних напрямів у вихованні базових якостей, ми відносимо розробку методичного забезпечення виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Большой энциклопедический словарь: В 2 т. / Гл. ред. А. Прозоров. – М.: 1992. Том.2.
2. Виготський Л. Воображение и творчество в детском возрасте / ред. А. Драчев. - Спб.: Союз, 1997. – 93с.

3. Даль В.И. Толковый словарь живого русского языка: в 4 т. / СПб.: ТОО "Диамант", 1996. Т.2. – 784 с.
4. Етимологічний словник української мови: У 7 т. / НАН України, Інститут мовознавства ім. О. Потебні // голов. ред. О. Мельничук, уклад. Р. Болдирев – К.: Наукова думка, 1983. – с. 704
5. Краткий педагогический словарь // Под общ. ред. М.И. Кондакова, Р.С.Вишнякова. – М.: Политиздат, 1984. – 319 с.
6. Погонина Е. Психологические особенности инициативы старших школьников в общественной деятельности и условия ее развития: Дис... канд. пед. наук: 13.00.01. – М. 1986. – 203 с.
7. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О. Степанов. – К.: "Академвидав", 2006. – 424 с.
8. Словарь по этике / Под ред. А.Гусейнова, И.Кона. – М.: Политиздат, 1989. 6-е изд – 447 с.,
9. Словарь по социальной педагогике : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Авт.-сост. Л. В. Мардахаев. – М.: Издательский центр "Академия", 2002. – 368 с.
10. Титаренко Т. Жизненный мир личности [структурно-генетический подход] : Дис...докт. Психол.наук 19.00.07. – К., 1994, - 304с. / Титаренко Т.М. Я — знакомый и неузнаваемый. - К.: Рад.школа, 1991. – 240с.
11. Швалб Ю. Психологические механизмы целеполагания в учебной деятельности.: Дис... док. Психол. Наук: 19.00.07/ Ин-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. - К., 1997. – 338с.

REFERENCES

1. Big Encyclopædia: In 2 volumes / Chief editor A. Prozorov. – М.: 1992. Volume.2
2. Vyhotskyi L. Imagination and Creativity in Childhood/ ed.A. Drachev – Saint-Petersburg: Soiuz, 1997. – 93 p.
3. Dal V.O. Explanatory Dictionary of the Live Russian Language: in 4 v. / Saint-Petersburg: LLP "Diamant", 1996. V.2. – 784 p.
4. Etymological Dictionary of Ukrainian Language: In 7 v./ National Academy of Science of Ukraine; O.O. Potebnia Institute of Linguistics // chief editor O. Melnychuk, compiled R. Boldyriev – K.: Naukova Dumka, 1983. – 704 p.
5. Short Pedagogical Dictionary// Under gen.ed. of M.I. Kondakov, R.S. Vishniakov. – М.: Politizdat, 1984. – 319 p.
6. Pohonin E. Psychological Peculiarities of Proactivity of Senior Schoolers in Public Activity and Conditions of Its Development: Dis.. of cand. of ped.sciences: 13.00.01. – М.1986. – 203 p.
7. Psychological Encyclopedia/ Author-compiler O. Stepanov. – К.: "Akademvydav", 2006. – 424p.
8. Dictionary of Ethics / Under ed. of A. Huseinova, I. Kon. – М.: Politizdat, 1989. 6th edition – 447 p.
9. Dictionary of Social Pedagogics: Educational Manual for Students of Higher Educational Institutions/ Author-compiler L.V. Mardahaiev. – М.: Publishing centre "Akademia", 2002. – 368 p.
10. Tytarenko T. Life World of the Identity [structural and genetical approach]: Diss. of doc. of psychological sciences 19.00.07. – К., 1994, - 304 p./ Tytarenko T.M. I am familiar and unrecognizable. – К. Rad. shkola, 1991. – 240p.
11. Shvalb Yu. Psychological Target-Setting Mechanisms in Educational Activity.: Dis. doc. of Psychological Sciences: 19.00.07/ G.S. Kostyuk Institut of Psychology at the Academy of Psychological Science of Ukraine. – К., 1997. – 338p.

Proactivity as psychological and pedagogical characteristics of the personality

Agiliar Tukler V.V.

Abstract. This article reveals terminological definitions and characterizes a basic quality of the personality – proactivity. For instance, a definition of the notion was analyzed in etymological, explanatory, pedagogical and ethical dictionaries. The results of the analysis lead us to the conclusion that proactivity is viewed as one of the components of harmonious development. Only a personality who is able to self-realize in spheres of social life, is an active and independent figure and expresses personal individuality in an activity, can manifest this quality. It has been established that this quality of the personality should be formed according to modern methods, techniques and tools in preschool education. The author considers proactivity to be the quality of the personality which is expressed in the desire and ability to initiate acts and deeds, realize them actively and involve others. Integrated components of proactivity are studied: goal-making, inventiveness, creative activity, autonomy. Scientific views of pedagogues and psychologists, who consider proactivity to be one of the main psychological qualities of the personal development of a child, are outlined: proactivity as a form of provocative and integral formation which determines the components of essential, motivational, emotional, volitional and intellectual spheres; the significance of proactivity in the process of perception of the surrounding environment; abilities of the personality to make his own decisions; defining goal-setting to be one of the basic qualities of the identity as a driving force of proactivity; components of creative activity; inventiveness the basis of which is creative thinking of a child; volitional qualities of the personality and components of autonomy. Thus, the essence of this quality is revealed as wholesome formation and as integrated basic quality of the identity. The author points out that modern methods and techniques of identity nurturing should be implemented, pedagogical conditions for the successful development of psychological qualities, an atmosphere of emotional comfort, focus of pedagogues-teachers on achievement of success by a child in the activity, subject-subject approach in the relationships between pedagogues and children with the view of development and nurturing of the described basic quality, should be created. The article demonstrates that proactivity is one of the main basic qualities which plays a leading role in the formation of the personality and contributes to the opening of his potential abilities. According to the author of the article this psychological quality is the core of transformation of wishes of children into deeds, active actions and self-realization in the activity, for instance, a role-playing game which is the leading one at preschool age. The author ascribes development of methodological provision of education of proactivity of children of a senior preschool-age in a role-playing game to the promising directions of nurturing of basic qualities. The goal of the article is to describe one of the basic qualities of the personality, namely proactivity, and illustrate it as a component of autonomy, goal-setting, inventiveness and creative activity. The goal is specified by the tasks: to conduct an analysis of psychological and pedagogical literature, to provide definitions and characterize basic quality of the personality, namely proactivity, and to outline integrated components of proactivity.

Keywords: proactivity, personality, preschool age, goal-setting, inventiveness, creative activity, autonomy.

Инициативность как психолого-педагогическая характеристика личности

Агиляр Туклер В.В.

Аннотация. В статье раскрыто терминологическое толкование и дана характеристика базового качества личности – инициативность. В частности, было проанализировано толкование понятия в этимологическом, толковом, педагогическом, этиче-

ском словарях. Результаты анализа подводят нас к выводу, что инициативность рассматривается как одна из составляющих гармоничного развития. Проявить данное качество может лишь личность, которая способна самореализоваться в сферах социальной жизни, выступает как активный и самостоятельный деятель, проявляет собственную индивидуальность в деятельности. Установлено, что необходимо формировать данное качество личности в соответствии с современным направлением в дошкольном образовании – развитие личности и ее базовых качеств, что обеспечивается в процессе воспитания и использованием современных методов, приемов, средств в дошкольном образовании. Автор статьи считает, что инициативность – качество личности, которое проявляется в ее стремлении и умении инициировать дела и поступки, активно их реализовывать и привлекать к этому других. Рассмотрены интегрированные составляющие инициативности: целеполагание, изобретательность, творческая активность, самостоятельность. Обозначены научные взгляды педагогов и психологов которые определяют инициативность одной из основных психологических качеств в личностном развитии ребенка: инициативность как форма инициативно-интегрального образования, которое определяет компоненты потребностно-мотивационной, эмоционально-волевой и интеллектуальных сфер; значение инициативности в процессе восприятия окружающего пространства; способности личности осуществлять собственный выбор; определения одной из базовых качеств личности целеполагание, как движущую силу инициативности; составляющей творческой активности; изобретательности - в основе которой составляет креативное мышление ребенка; волевые свойства личности, компонентной составляющей самостоятельности. Таким образом, раскрывается сущность данного качества как целостного образования и базовой интегративной качества личности. Автор подчеркивает, что необходимо внедрять современные методы и приемы воспитания личности, создавать педагогические условия для успешного развития психологических качеств, атмосферу эмоционального комфорта, ориентацию педагогов-воспитателей на достижение успеха ребенка в деятельности, субъект-субъектном подходе в отношениях педагогов и воспитанников с целью развития и воспитания рассматриваемого базового качества. В статье доказано, что инициативность - одна из основных базовых качеств, занимает ведущую роль в становлении личности и способствует раскрытию ее потенциальных возможностей. По мнению автора статьи, данное психологическое качество является основой превращения желаний ребенка в поступки, активные действия и самореализации в деятельности, в частности сюжетно-ролевой игре, которая является ведущей в дошкольном возрасте. К перспективных направлений в воспитании базовых качеств, автор относит разработку методического обеспечения воспитания инициативности детей старшего дошкольного возраста в сюжетно-ролевой игре. Цель статьи заключается в характеристике одной из основных базовых качеств личности – инициативности и освещении ее как компонента самостоятельности, целеполагания, изобретательности, творческой активности. Цель конкретизируется в задачах: провести анализ психолого-педагогической литературы; дать определение и охарактеризовать базовое качество личности - инициативность; очертить интегрированные составляющие инициативности.

Ключевые слова: *инициативность, личность, дошкольный возраст, целеполагания, изобретательность, творческая активность, самостоятельность.*